

YAHUDİ-HİRİSTİYAN İLİŞKİLERİ TARİHİ Ve ANTI-SEMİTİZM-ORYANTALİZM İLİŞKİSİ

*Bülent ŞENAY**

ÖNSÖZ

Bu makâlede, Yahudiler ve Latin Katolik Hıristiyanları arasındaki ilişkileri şekillendiren Anti-Semitizmin Oryantalizm ile doğrudan ‘sebep-sonuç’ ilişkisi olduğuna dikkat çekilmektedir. Anti-Semitizmin Batı’da artışı ve devamında da Latin Katolik Hıristiyanlığının anti-İslamizminin etkisi kayda değer bir husustur. Makâle, Edward Said’in ‘Orientalism’ adlı eserindeki ‘antisemitizm’ ile ilgili değerlendirmelerinden hareketle, Yahudi-Hıristiyan ilişkileri tarihine bakmakta ve Yahudi-Hıristiyan kaynaklarına göre antisemitizmin kökenlerini incelerken , anti-Semitizmin Batı Hıristiyan tarihinde bilinen sebepler yanında anti-İslamizmden de kaynaklandığı, dolayısıyla Oryantalizmi şekillendirmiş olduğuna işaret etmektedir. Bunun temelinde Latin Katolik dünyasında yaygın bir şekilde ortaçağların başlangıcından 19. y.y.’a kadar müslümanlarla yahudilerin ‘İsa’nın krallığına karşı işbirliği yapan müttefikler olarak’ görülmüş olması yatmaktadır. Makâleye göre, Oryantalizm, Avrupa-merkezci (Eurocentric) tarih yazımına, anti-Semitizme ve bir o kadar da ‘anti-İslamizm’e dayanır. Yine bu bağlamda, makâlede, Oryantalistlerin, İslâmî kaynaklara, Oryantalist literatürde kendisini gösteren Hıristiyan Kitab-ı Mukaddes Yorum (Biblical Hermeneutics) geleneği ve Tarih Felsefesi alanındaki ‘tarihselcilik’ (historicism) yaklaşımını uygulamış oldukları hatırlatılmaktadır. Bunun arkasında gerek popüler kültür, gerekse akademik ya da sanat çalışmaları düzeyinde uzun bir tarihe yayılan anti-İslamizmin izlerini bulmak mümkündür.

* Yard. Doç. Dr.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

ABSTRACT
**The History of Jewish-Christian Relations,
Anti-Semitism and Orientalism**

This article looks at the history of Jewish-Christian relations in terms of how the emergence of anti-Semitism within the Latin Catholic Christian world can also be linked to the existence of a strong anti-Islamism in the Western Christian world throughout the middle ages up until the nineteenth century. The roots of this anti-Islamism can be traced back to the popular belief among the Christians that 'Jews and Muslims were allies with each other against the Kingdom of Christ' as they both were 'Semites'. Both popular and academic as well as art culture reflect the 'anti-Semitism and anti-Islamism'. The 18th and 19th century Orientalism seems to have borrowed this anti-Semitism and anti-Islamism as subtle attitudes in dealing with the Biblical and Islamic sources. The orientalist arguments on Islamic history, the Qur'an, the Sunnah and Muslim societies can be taken as examples of anti-Semitic representations of the so-called exotic Middle Eastern religion and culture, namely Islam.

* * * * *

1964 yılının Ocak ayında Hindistan'ın Yeni Delhi şehrinde yapılan 26. Uluslararası Şarkiyatçılar Kongresi ile ilgili izlenimlerini, 1970'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi'nde anlatan Zeki Velidi Togan şöyle der: "Oryantalizm, Garp uleması için bir ilmî 'kuryozite' (merak) olmuştur."¹ Edward Said ise yıllar (Oryantalizm'in ilk baskısı 1978'dir) sonra Togan'ın bu yorumundan tamamen farklı bir değerlendirme yapmaktadır. *Orientalism* adlı eserinde, Oryantalizmin sadece Avrupalı ilim adamlarının 'ilmî merakı'ndan değil, tarihî-siyâsî bir arka plandan kaynaklandığını belirtir.² Bunu belirtirken, Yahudiler ve Latin Katolik Hıristiyanları arasındaki ilişkileri şekillendiren Anti-Semitizmin Oryantalizm ile doğrudan 'sebe-sonuç' ilişkisi olduğuna dikkat çeker. Anti-Semitizmin Batı'da artışı ve devamında da Latin Katolik Hıristiyanlığının anti-İslamizminin etkisi kayda değer bir husustur.

¹ Z. V. Togan (1970) 'Delhi Müsteşrikler Kongresi', İ.Ü.E.F. İsl.Ttk.Enst.Dergisi, c. IV, 1-2, s. 91.

² E. Said (1978/1995) *Orientalism: Western Conceptions of the Orient*, s. 2-4.

Edward Said ‘*Orientalism*’i yazarken ‘*anti-Semitizmin tarihini yazdığını farkettiğini*’³ söylemiştir. Bir başka ifadeyle, Yahudi-Hıristiyan ilişkilerinin tarihini inceleyen bir kimse, kendisini Anti-Semitizmin tarihini okurken bulur.

Yahudi-Hıristiyan ilişkileri denilince akla önce Anti-Semitizm gelmektedir. Hıristiyanlığın I. yüzyılından günümüze kadar geçen 2000 yıllık süreçte, yani Yahudi-Hıristiyan ilişkilerinin şekillenmesinde ve anti-Semitizmin ortaya çıkışında şüphesiz teolojik yani inançlarla ilgili ihtilaflar kadar, sosyal, siyasal ve hatta ekonomik faktörler de birlikte düşünülmelidir. Batı Hıristiyan geleneğindeki Yahudi düşmanlığının sebepleri incelendiğinde dört başlık ortaya çıkmaktadır. (1) Dinî sebepler : Yahudilerin Hz. İsa’yı öldürdüğü veya öldürttüğü inancı (*deicide charge*) ve Hz. İsa’nın ‘İkinci Gelişi’nden önce tüm Yahudilerin ya Hıristiyan olmaları ya da ya da Deccal tarafından yok edilmelerini öngören Hıristiyan Mesîhî inanç.⁴ (2) Ekonomik sebepler: Yahudilerin ekonomik rekabette önde oluşları ve ‘faizli borç verme’ uygulamaları.⁵ (3) Sınıf çatışması: Monarşi, asiller, orta ve alt-sınıflar arasındaki çatışmalarda Yahudilerin hep ezilen tarafta olmaları.⁶ (4) Psikolojik sebepler: pek çok bireysel-toplumsal sorun karşısında her taşın altında suçlu olarak bir Yahudinin aranması.⁷ Anti-Semitizm, bu faktörlerin hepsi üzerinde oluşmuştur.

Anti-Semitizmin tarihini ve Oryantalist geleneğin oluşumundaki yerini anlamak, bizzat Oryantalizmin anlaşılması açısından önemlidir. Ancak, aynı derecede önemli ve *bu makalenin temel fikri* olan husus, *Batı Hıristiyan tarihinde anti-Semitizmin yukarıda bahsedilen sebeplerden olduğu kadar anti-İslamizmden de kaynaklandığı, dolayısıyla Oryantalizmi şekillendirdiği* gerçeğidir. Bu husus, 2000 yıllık Hıristiyan tarihi bağlamında değerlendirildiğinde Hıristiyan Batı

³ E. Said (1978/1995) a.g.e., s.27-28.

⁴ Bu konuda bkz.: Flannery, Edward H. (1985) *The Anguish of the Jews: Twenty-Three Centuries of Antisemitism*, N.J: Paulist Press, s. 3-24; S. W. Baron (1952-1983) *A Social and Religious History of the Jews*, 2nd ed., I-XVIII, Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1957, c. IV, s.102.

⁵ Lester A. Little (1978) *Religious Poverty and the Profit Economy in Medieval Europe*, Ithaca: Cornell University, s. 42-57.

⁶ A. & H. Cutler (1986) *Medieval Roots of Anti-Semitism*, Notre Dame, Ind., s. 394.

⁷ Cohn, Norman C. (1962) *Pursuit of Millennium: Revolutionary Messianism in Medieval and Reformation Europe and Its Bearing on Modern Totalitarian Movements*, London: Mercury Books, s. 69-74.

ve Müslüman Doğu arasındaki ilişkileri anlamlandırmamıza da katkı sağlayabilir.

Yahudi-Hıristiyan tarihçilerine göre, Batı Hıristiyan tarihindeki anti-Semitizmin⁸ temelleri aslen Hıristiyan teolojik argümanlardaki

⁸ Günümüzde Anti-Semitizm tartışmaları açısından hatırlanması gereken bir başka husus vardır. İster akademik toplantılarda isterse başka ortam ve bağlamlarda olsun, Yahudi dinine mensub olanlar, her konuyu, antisemitizm ve yahudi ‘diasporası’ bağlamında sunma eğiliminde görünmektedirler. Oysa bir sosyolojik gerçeğin ihmal edilmemesi gerekir. O da ‘arketipik diaspora’ örneği olarak sunulan İsrail dışındaki yahudilerin bugünkü diasporaları bir problem alanı olmaktan çıkmış ve gönüllü bir diasporaya dönüşmüştür. Çünkü, Yahudi araştırmacı Benjamin Neit-Hallahmi’nin ifadesiyle, hem İsrail’in bir siyonist kolonyalist işgalci devlet olarak kurulması hem de 20. y.y. başlarından itibaren Batı’daki yahudilerin sosyo-ekonomik ve politik durumlarının iyileşmesi ve hatta asimilasyona dönüşmesi, bugün tanımlanmak istendiği şekliyle yani ‘İsrail’e gitmek isteyip de gidemeyen yahudilerin sürgündeki acıklı hali’- anlamında diasporik kimliği sona erdirmiştir. Zaten dünyada toplam sayıları yaklaşık 13 milyonu geçmeyen ve bunun sadece 3-4 milyonu İsrail’de bulunan yahudilerin buldukları pek çok Batı ülkesinde ve hatta müslüman ülkede gönüllü olarak kaldıkları, bırakıp da İsrail’e/Arz-ı Mev`ûd’a dönmeyi istemedikleri bilinmektedir. Batı ülkelerindeki yahudilerin ‘gentile’ topluma asimile olmuş olmaları da dönmeyişlerinde rol oynamaktadır. [C.Goldscheider and A. S. Zuckerman (1984) *The Transformation of the Jews*, Chicago: The University of Chicago Press, s.231-232; B. Beit-Hallahmi (1992) *Reflections on the History of Zionism and Israel*, London: Pluto Press, s.196-205.] Bugün gerçekten sosyolojik anlamda bir diasporadan bahsedilecekse eğer, bu, Filistinlilerin de (hatta hıristiyan Filistinlilerin de) dahil olduğu müslüman diasporası’dır. İngiltere’de Surrey Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yahudi-Hıristiyan Tarihi öğretim üyesi Prof. Michael Prior’ın belirttiği gibi İsrail’in kuruluşu ve ‘Aliyah’ yani ‘yahudiler için dönüş kanunu’, Filistinlilerin sürgünüyle ve en temel haklarının yok edilmesiyle gerçekleşmiştir. [M. Prior (1997) *The Bible and Colonialism – A Moral Critique*, Sheffield: Sheffield Academic Press, s.198.] O halde hem Filistin diasporası hem de genel olarak mesela Avrupa’da yaklaşık 15 milyonu bulan bir müslüman nüfus, kolonyalizmin mirası olarak azınlık/göçmen statüsünde her türlü ‘gettolaşma’ problemiyle karşı karşıyadırlar. Bu diasporanın müslüman ülkelerdeki siyasal-ekonomik gerilikle ilgisi şüphesiz bulunmakla beraber özellikle en az Anti-Semitizm kadar Filistin diasporası ve mağduriyeti de objektif ve yansız bir tarih anlayışına sahip olanların hatırlamakta

(Hz.İsa'nın çarmıha gerilmesine sebep oldukları için – İsa katili /Christ-killer – deicide charge) Yahudi düşmanlığına dayanmakla beraber, uzun bir tarihî geçmişe sahip olan İslam aleyhtarlığına yani Anti-İslamizm'e de dayanmaktadır. Yahudilerin kitle halinde sürülmesi ya da zorla Hıristiyanlaştırılması gibi olaylar⁹ Batı'da yaygınca görülmüş fakat buna karşılık Sünnî İslam dünyasında Yahudilere yönelik kitle katliamları, sürgünler, zorla Müslümanlaştırma olayları¹⁰ görülmemiştir. İşte bu çerçevede, bazı Yahudi ve Hıristiyan araştırmacılara¹¹ göre, İslam'ın 7. y.y.'da doğuşundan itibaren, Yahudi-Hıristiyan ilişkileri tarihi, bizzat Hıristiyan-Müslüman ilişkileri tarihinden bağımsız olarak ele alınamaz. Avrupa Ortaçağının XI.-XIV. y.y.'ları arasında anti-Semitizmin artmasında belki tek değil ama başlıca faktör, Hıristiyan Ortaçağ Avrupa'sındaki '*anti-Müslimizm*' yani Müslüman düşmanlığı olmuştur ki, bunun etkileri hala sürmektedir. Bu tarihçilere göre, XII. y.y.'dan itibaren pek çok olay göstermiştir ki, Ortaçağ Avrupası'nda Hıristiyanlar arasında yaygın bir kanaat olarak, Alan Cutler'in ifadesiyle,

zorlanmayacakları bir sosyolojik fenomen olmalıdır. Bu konunun teolojik boyutu ayrıca ele alınmalıdır.

⁹ D. Boyarin (1994) *A Radical Jew: Paul and Politics of Identity*, London: University of California Press, s.246; R. Ruether (1974) *Faith and Fratricide: The Theological Roots of Anti-Semitism*, New York: The Seabury Press, s. 200-201; Y. Caourbage & P. Fargues (1998) *Christians and Jews Under Islam*, London: I.B. Tauris, s.25.

¹⁰ G.D. Newby (1988) *A History of the Jews of Arabia*, Columbia: University of South Carolina Press, s.84-96; T.W. Arnold (1935) *Preaching of Islam*, London: Luzac, s.234; M. Shokeid, 'Jewish Existence in A Berber Environment', University Press of America, s.107; H. Z. Hirschberg (1974) *A History of the Jews in North Africa*, Leiden: E.J.Brill, s.127; M.G. S. Hodgson (1974) *The Venture of Islam*, London: The University of Chicago Press, s.538; A. S. Tritton (1970) *The Caliphs and the Their Non-Muslim Subjects*, London: Oxford University Press, s.231; Steven M. Wasserstrom (1995) *Between Muslim and Jew: The Problem of Symbiosis under Early Islam*, Princeton: Princeton University Press, s.227.

¹¹ Edward A. Synan (1965) *The Popes and the Jews in the Middle Ages*, New York: Macmillan.; Bernhard Blumenkranz (1966) *Le Juif Medieval au Miroir de l'Art Chretien*, Paris: Etudes Augustiniennes; Joshua Trachtenberg (1961) *The Devil and the Jews: The Medieval Conception of the Jew and Its Relation to Modern Antisemitism*, Philadelphia: World Jewish Publication Society of America, s.101-102.

“İki ‘gayr-i Hıristiyan’ topluluğun, yani Yahudilerle Müslümanların, kendi aralarında ittifak kurduklarına ve Yahudilerin Hıristiyan beldelerinde İslam’ın beşinci kolu (fifth columnists) olarak hareket ettiklerine inanılmaktaydı.”¹²

Alan Cutler, Rosemary Ruether, Ignaz Maybaum, Barbara Tuchman, Bernhard Blumenkranz ve daha pek çok tarihçi buna değişik örnekler vermektedirler. Anti-Semitizm, özellikle 11. yy. Avrupası’nda artış göstermişti. Hıristiyan tarihçilere göre, ortaçağlarda (1000-1500) Hıristiyanların Mesîh beklentileri yanında daha o zamanlarda Yahudilerin faizli borç verme işiyle meşgul olmaları da Hıristiyanların Yahudilerden nefret etmelerine yol açmıştı. Bu çağlarda, Haçlı saldırıları süresince Hıristiyanlar, Müslüman Türklerin ve ‘Serazen-Saracen’¹³lerin şeytanî güçler olduklarına ve Yahudilerin bu güçlerle işbirliği içinde olduğuna inanıyorlardı.¹⁴ Hıristiyan-Yahudi ilişkileri tarihi konusunda otorite kabul edilen tarihçilerden Katolik Edward A. Synan’a göre, bu inanış pek çok örnekle desteklenebilecek kadar yaygındı.¹⁵ Bu yaygın inanışın oluşmasında, İslam’ın doğuşundan öncesine de uzanan bir tarihi süreçte, Batı Roma dünyasında yazarların ve Kilise babalarının eserlerinde Araplardan ve Yahudiler’den sapkın-aşağı bir ırk olarak

¹² A. & H. Cutler (1986) a.g.e., s.2.

¹³ Ortaçağlarda, Batı Hıristiyanları müslümanlara birbirinden ayırmaksızın Serazen (Saracen) derlerdi. Klasik coğrafyada Sina yarımadasında yaşayanlar için kullanılmışsa da, Yunanlılar ve Romalılar Suriye ve civarındaki müslümanlara Serazen demişler; bu kelime, önce Sicilya’ya ve güney İtalya’ya yerleşmiş olan Araplar ve zamanla da tüm müslümanlar için kullanılır olmuştur. Richard W. Southern’a göre, Orta Çağ Avrupa’sının Serazenler yani Müslümanlarla ilgili algılayışı cehalet ve önyargıya dayanır. Çok meşhur ve nesillerden nesillere okunarak aktarılmış olan Song of Roland’da olduğu gibi popüler şiir ve kültürde Serazenler istisnasız hep putperest olarak tanımlanmışlardır. Halbuki biraz çaba İslam’ın tavizsiz bir Tevhid inancına dayalı olduğunu öğrenmelerine yetmiş olurdu. (Richard W. Southern, 2000-çev., Orta Çağ Avrupasında İslâm Algısı, (İng. baskı 1962), İstanbul: Yöneliş, s. 39)

¹⁴ Norman C. Cohn (1962) a.g.e., London: Mercury Books, s.58-74.

¹⁵ Edward A. Synan (1965) The Popes and the Jews in the Middle Ages, New York and London: Macmillan, s.52.

bahsedilmesi de etkili olmuştur.¹⁶ Ayrıca yine İslam'dan önce, Romalı yazarlar Arapları *Sarazen*, *İsmailî* veya *Hâcerî* olarak adlandırmaktaydılar.¹⁷ Hatta, Hıristiyanlığın doğduğu yıllara (M. I.-III. y.y.'lar) ait Yahudi kaynaklardan Yahudi yazarların da İslam-öncesi Arapları, pek çok Yahudi adetini de uygulayan putperest İsmâîlîler olarak tanımladıkları anlaşılmaktadır.¹⁸

Yahudi-Hıristiyan tarihi üzerine araştırmaları olan Yahudi tarihçi Bernhard Blumenkranz, bir araştırmasında, 11. yy.'da Haçlı seferleri başlamadan çok önce Hıristiyanların Yahudileri Bizans'a, Kuzey Afrika'ya ve İspanya'ya İslam'ı yaymaya başlayan Müslümanların işbirlikçileri olarak görmeye başladıklarını anlatır.¹⁹ Hatta Haçlı seferleri dokümanlarında pek çok yerde Müslümanların (Serazenlerin) öldürülmelerinden bahsedildiğinde Yahudilerin de aynı cümlede ifade edilmesi dikkat çekicidir.²⁰ Halk arasında hikâyelerde ve Kilise vaazlarında Yahudiler ve Serazenler (müslümanlar) 'şeytanın dostları' olarak anlatılıyorlardı.²¹

Anti-Semitizmin Avrupa'da yükselişinde İspanya'daki Müslüman varlığı ve bunun Hıristiyanlar üzerindeki etkisi de rol oynamıştır. İspanya'da Yahudi varlığı Müslümanlardan çok öncelere uzanıyordu ve Hıristiyanlar tarafından zaman zaman baskılara maruz kalıyorlardı. Ancak sistematik bir Anti-Semitizmin varlığı henüz görünmüyordu. Bununla birlikte, baskılara örnek vermek gerekirse, çok daha öncesinde, İslam'dan önce M. 313'te İspanya'nın İberias (Elvira) şehrinde Kilise liderleri (bilinen 21 Konsil dışında) bir konsil toplayarak esasen Hıristiyanların hayatını düzenlemeye yönelik kararlar alırken, Yahudilerle ilişkilerin nasıl olması gerektiği konusunda da kararlar almışlardı. Bu kararların bir maddesi (16.

¹⁶ Tolan, J.V. (ed.-1996) *Medieval Christian Perceptions of Islam*, New York: Garland Publishing, Inc., s. 9-10.

¹⁷ Cyril of Scythopolis (M. 525-58), *Life of Euthemius*, (Eduard Schwartz, ed., *Kyrrillos von Skythopolis, Texte und Untersuchungen* 49.2), Leipzig, 1939, s. 21.

¹⁸ Josephus, Flavius (M.37-101) *Antiquities of the Jews* 1.12.2, Flavii Iosephi opera omnia, 1:40-41, S. A. Naver, ed. 6 vols., Lepzig, 1888-1896.

¹⁹ B. Blumenkranz, "The Roman Church and the Jews", Cecil Roth (1966 – ed.) *The Dark Ages 711-1966, World History of the Jewish People* 11, New Jersey: Rutgers University Press, s. 98-99.

²⁰ Norman Housley (ed.-trns. - 1996) *Documents on the Later Crusades 1274-1580*, London: Macmillan, s. 92.

²¹ Joan Ypoung Gregg (1997) *Devils, Women and Jews – Reflections of the Other in Medieval Sermon Stories*, New York: State University of New York Press, s. 199.

kanon), Hıristiyan kızlarını Yahudi ve başka sapkınların erkekleriyle evlendirmelerini yasaklıyordu. Bu yasağa uymayan ebeveyne, beş yıl kiliseyle ilişki kesme cezası veriliyordu ki, bu tecrit-gözaltı anlamında ağır bir cezaydı. Bir başka maddesi, Hıristiyanların Yahudilerle eğlenmelerini, bayram ve özel günlerine katılmalarını yasaklıyordu. Ancak Kilisenin bu yaklaşımı halk arasında aynı ölçüde görülüyordu. Ayrıca 711’de Müslümanların yarımadayı fethetmeleri ile Yahudiler zimmî hukuku dairesinde daha özgür bir statüye kavuştular. Bu durumları, 11. asra gelindiğinde, bir süre müslüman Berberî (*el-Muvahhidîn/al-Moravids/al-Mohads*) baskınları ile ölüm ya da din değiştirme derecesine varacak kadar kötüleşmiştir.²² Dolayısıyla, İslam’ın doğuşundan önce Kilise’nin Yahudiler’e baskıları sistematik bir Anti-Semitizm eğilimine henüz dönüşmemiştir.

Bununla birlikte, esas itibariyle, İslam’ın doğuşundan sonraki ilk yüzyıllardan itibaren Hıristiyanlar tarafından, Yahudi ve Müslümanların, dört hususta,

- (1) Teslis’i reddetmede,
- (2) İbrahimî soydan gelme iddialarında,
- (3) Sünnet uygulamasında,
- (4) İbrânîce ve Arapça’yı kutsal dil kabul etmelerinde

-birbirlerine yakın kabul edilmeleri²³ yanında,
-her ne zaman bir Hıristiyan belde Müslümanların eline geçse Yahudilerin sevinmeleri²⁴,

-ayrıca Müslümanların ‘Ehl-i Kitab’ anlayışı ile zimmî hukuku çerçevesinde Yahudilere ve tarihî-coğrafi olarak öncelikle Ortadoğu’daki Monofizit, Nestûrî, ve sonradan Ortodoks olarak nitelenecek diğer bazı Hıristiyan mezheplerine –*ki Batı Hıristiyanlarınca heretik/sapkın olarak (ilk dört konsilden itibaren) kabul ediliyor ve her fırsatta kötü muameleye tâbî tutuluyorlardı*-tolerans göstererek ‘eman’ vermeleri,

-ve nihayet İslam’ın yayılmasının bizzat Yahudiler tarafından Yahudi Mesîh’in Gelişi için bir tür işaret olarak görülmesi, ... bütün

²² Benjamin R. Gampel, “Jews, Christians and Muslims in Medieval Iberia: Convivencia through the Eyes of Sephardic Jews”, V.B. Mann, T. F. Glick & J.D. Dodds (eds.- 1992) *Convivencia: Jews, Christians and Muslims in Medieval Spain*, New York: George Braziller, s. 11-28.

²³ James Kritzeck (1964) *Peter the Venerable*, Princeton: Princeton University Press, s. 192.

²⁴ Andrew Sharf, “Jews in Byzantium”, Roth (1966) a.g.e., s. 54, 394.

bunlar, Hıristiyanların Yahudileri Müslümanlarla aynı kategoride görmesi için yeterli sebepler olarak öne çıkıyordu.²⁵

Yahudiler Müslümanlarla o derece aynılaştırılıyorlardı ki, Yahudi tarihçi Baron'un naklettiğine göre, Fâtımî hanedanının kökeninin bile Yahudi olduğu iddiası Hıristiyanlar arasında neredeyse yaygın bir inanıştı.²⁶ Buna ek olarak, Ortaçağ Batı Avrupası'ndaki Yahudilerin pek çoğu, yalnız Müslüman İspanya'dan değil doğrudan Filistin, Irak gibi Müslüman beldelerden İtalya üzerinden geçerek göç etmişlerdi.²⁷

Böyle bir tarihî arka plana dayalı olarak İspanya'dan Franko-Cermen dünyasına kadar Batı Hıristiyan dünyasında Yahudiler Müslümanların 'beşinci kolu' (fifth column) olarak görülüyorlardı.²⁸ Hıristiyanların bu inanışı tamamen temelsiz sayılmazdı. Çünkü, daha 9. y.y.'da İspanya Yahudileri, İspanya'ya saldıran Hıristiyanlara karşı Müslümanları desteklemişlerdi. İspanya Yahudileri, 852'de, Barcelona'nın Müslümanlar tarafından alınmasına yardımcı olmakla suçlanmışlardı.²⁹ 863'te Kurtuba'daki bir Hıristiyan Konsilinde Yahudiler, yanlış kararlar çıkmaması için orada bulunan Müslüman gözlemcilerle beraber hareket etmişlerdi.³⁰ Yine Yahudi ve Hıristiyan kaynaklara göre, 930'da, bu defa Bizans İmparatorluğu'nda imparator Romanus Lecapenus'un emriyle Yahudilere çok ağır baskılar uygulanmış,³¹ bunun Fransa, İtalya ve Almanya'da etkileri, yansımaları olmuştu. Devam eden bu süreçte, 1010'larda Fransa, Almanya ve İtalya'da Yahudiler baskıya maruz bırakılmışlardı.³² Bu

²⁵ Julius H. Greenstone (1943) *The Messiah Idea in Jewish History*, Philadelphia: Jewish Publication Society of America, s. 114-155; Andrew Sharf (1971) *Byzantine Jewry from Justinian to the Fourth Crusade*, New York: Schocken, s. 61-81.

²⁶ S. W. Baron (1952-1983) *A Social and Religious History of the Jews*. 2nd ed, I-XVIII, Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1957, c.III, s. 305.

²⁷ Cecil Roth "Economic Life and Population Movements", Roth (1966) a.g.e., s. 23-29.

²⁸ Baron (1952-1983) a.g.e., c.V., s.135-6.

²⁹ James Parkes (1938) *The Jew in the Medieval Community: A Study of His Political and Economic Situation*, London: Soncino Press, s. 34; Trachtenberg (1961) a.g.e., s. 184, 150.

³⁰ E. Ashtor (1979) *Jews of Muslim Spain*, I-II, Philadelphia: Jewish Publication Society of America, c.I: s.68-69, 92-93, 98-99.

³¹ Joshua Starr (1970) *Jews in the Byzantine Empire 641-1204*, New York: Burt Franklin, s. 7-8, 148-166; Sharf (1971) a.g.e., s. 14, 95-100, 102.

³² Parkes (1938) a.g.e., s. 37-39.

baskı ve tecrit, Yahudi-Hıristiyan ilişkileri tarihinde Orta Çağda ilk kitlesel ve sistematik bir Anti-Semitizm olayı olarak kayıtlara geçmiştir. Bunun sebebi, bu olayların İslam'ın 630'lardan sonra yayılmaya başlamasından itibaren ilk defa Bizans bölgesi ve İspanya dışında, yani Orta ve Batı Hıristiyan Avrupası'nda ortaya çıkan antisemitik baskı örnekleri olmasıdır. Hıristiyan kaynaklarına göre, bu antisemitik baskıların arkasında özellikle o yıllarda Fatimî Halifesi el-Hakîm'in Kudüs'ü almasına bağlı olarak Yahudiler'in Müslümanlara yardım ettiği inancının Katolik Avrupa'da yayılmasıydı.³³

Kezâ Birinci Haçlı Seferleri sırasında, Almanya ve Kuzey Fransa'daki Yahudi nüfusun üçte-biri öldürülmüştü.³⁴

Benzer pek çok örnek arasında, 1215 tarihli Lateran Konsili özellikle önem taşımaktaydı. Çünkü bu Konsil'de Papa III. Innocent'in emriyle hem Müslümanlar (Serazen) hem de Yahudiler, Hıristiyan olmadıkları için bir 'utanç sembolü' takmaya zorlanmışlardır.³⁵ Bu utanç sembolünün rengi ve şekli ülkeden ülkeye değişmekle beraber, genellikle kalp üzerine takılan, rengi çoğunlukla 'sarı' ve şekli de *yüzük, tekerlek veya üstüste tabletler* ya da sadece Yahudiler için olduğunda *Davud yıldızı* olan bir küçük sarı bez parçası olarak nakledilir. Meselâ 1279'da Macaristan ve Polonya'daki Yahudilerin utanç sembolünün renginin kırmızı olduğu rivayet edilir.³⁶ Ayrıca, yine ilginç bir olay olarak, 14. y.y. başlarında (1320'lerde) Fransa'daki Yahudilerin Paris'in içme sularını zehirlediklerine ve bunu İspanya Müslümanlarıyla işbirliği içinde yaptıklarına inanıldığı, dolayısıyla ortaya çıkan kara veba olayından Yahudilerin ve Müslümanların sorumlu tutularak Yahudilere yönelik katliamlar ve sürgünler yaşandığı, tarihî kayıtlarda nakledilmektedir.³⁷ Bu konuda daha başka örnekler vardır.

Yahudilerin ve Müslümanların, Batı Hıristiyanları tarafından bir anlamda aynîleştirilen 'düşman ötekiler' olmaları, sosyal-politik

³³ Cutler (1986) a.g.e., s. 92.

³⁴ Flannery, Edward H. (1985) a.g.e., N.J: Paulist Press, s. 93

³⁵ Israel Abrahams (1961) *Jewish Life in the Middle Ages*, Philadelphia: Jewish Publication Society of America, s. 302; J. Jacobs 'Badge' *Jewish Encyclopedia*, v. 2, 1902; Parkes (1938) a.g.e., s. 125-6,174.

³⁶ Flannery, Edward H. (1985) a.g.e., s.103-104.

³⁷ Leonard B. Glick (1999) *Abraham's Heirs: Jews and Christians in Medieval Europe*, New York: Syracuse University Press, s. 252; Geoffrey Marks (1971) *The Medieval Plague: The Black Death of the Middle Ages*, New York: Doubleday, s. 47, 67, 108-109; Barbara Tuchman (1978) *A Distant Mirror: The Calamitous Fourteenth Century*, New York: Knopf, s. 109.

uygulamalar dışında da meselâ Hıristiyan sanatında da yaygın biçimde kendini göstermiştir.

13. y.y.'lerden itibaren Hıristiyan sanatında ve ikonografisinde Yahudiler ve Müslümanların, İsa karşısında müttefik düşmanlar olarak resmedilmiş oldukları dikkat çekmektedir. Tablolarda Yahudi'yi Müslüman gibi göstermede kullanılan en belirgin unsur ise 'sarık' olmuştur. Ancak yine dikkat çeker ki, Filistinli İsa'nın başı hep açıktır. Hıristiyan sanatı ile ilgili eserlerde pek çok eski tabloda, Hz. İsa'yı çarmıha geren elleri kanlı bir Yahudi tipinin yanına yine elleri kanlı bir Arap/Müslüman tipi resmedilmiştir.

1) Meselâ bugün hâlâ Norveç'te Bergen Tarih Müzesi'nde bulunduğu belirtilen ve 1350 tarihli olan bir Kilise tablosunda Hz. İsa çarmıha gerilmekte ve iki kişi ellerinde birer çekiç onu bu çarmıha mıhlamaktadırlar. Birisi bir Yahudi diğeri ise Kuzey Afrika tipli bir Müslümandır.³⁸ Bu ve daha sonraki yüzyıllara ait Hıristiyan sanatı örneklerinde, Çarmıh'a gerilen İsa tablolarında, Davud yıldızı ve Müslüman Hilal'i hemen çarmıhın etrafını sarmış olarak gösterilmektedir. (Tablo-1)

2) Bir ilginç tablo örneği de 15. y.y.'in ikinci yarısına ve meşhur Katolik İtalyan ressam Pierro della Francesca'ya aittir. Bu tabloda, kırbaçlanan İsa figürünün önünde bir kral tipi –Yahudi Kralı Herod³⁹–sırtı tabloya bakana dönük olarak duran- vardır ve gerçekte kralın başına Osmanlı padişah sarığı yerleştirilmiştir. O dönem sanat eserlerinde bu sarık Müslüman Türk sarığıdır. Bu tabloda da İsa'nın

³⁸ Martin Blindheim (1965) The Stave Church Paintings: Mediaeval Art from Norway, Collins and UNESCO, s.18, Tablo 15.

³⁹ Yahudi kralı Herod, hem Hıristiyan hem de Yahudi bilinci için önemli bir isimdir. Hıristiyan kilise tablolarında Herod'a yer verilmesinin sebebi şudur: İnanışa göre, Hz. İsa'nın doğduğu haberini alan dönemin Yahudi Kralı Herod, Beytullahim'de iki ve iki yaşın altındaki küçük pek çok çocuğu bunlardan birinin İsa olması ihtimaliyle toplatıp öldürmüştü. [Matta 2: 1-18; William Smith (1977) "Herod", Bible Dictionary, New York: Jove Books, s. 233] Kalıntıların bugün Filistin'de işgal altındaki Mehd/Nativite/Doğuş Kilisesi'nde doğuşun gerçekleştiği rivayet edilen mekânın altında hâlâ bulunduğu söylenmektedir. İşte yukarda bahsedilen tabloda sırtından Yahudi Kralı Herod olarak resmedilen kral İsa katilini temsil eder; ve başında Osmanlı/Müslüman sarığı vardır.

çarmıha gerilişinde rol alan iki düşmanın –Yahudi ve Müslüman-aynıleştirilmesi anlayışı görülmektedir.⁴⁰ (Tablo-2)

3) Yine Hıristiyan sanatı üzerine eserlerde bir başka ilginç tablo daha dikkat çeker. İtalyan ressam Francesco Traini tarafından Pisa'daki St.Catherine Kilisesi için 1340'te yapılmış bu tabloda tasvir şöyledir: Üst merkezde İsa oturmaktadır; aşağısında Hıristiyan ilâhiyatının zirvesini temsil eden Thomas Aquinas (1225-74) ve onun ayakları önünde yere yığılmış halde duran bir büyük filozof: Müslüman feylesof İbn-i Rüşd (Averroes, 1126-98). Daha da çarpıcı olanı İbn-i Rüşd'ün iki omuzu üzerinde Yahudiler'in 1215 tarihli Lateran Konsili'nden itibaren takmaya zorlandıkları 'utanç sembolü' vardır.⁴¹ (Tablo-3) Tablo sanki şöyle demektedir: İbn-i Rüşd'ün eserlerini muhafaza eden ve tercüme edenler Yahudiler olduğuna göre, işte Yahudi işte Müslüman. Yararlandığı felsefi/teolojik bir kaynağı, 'öteki'ni kendinden yardım dilenen bir konuma yerleştirme çabası. *Ortaçağ'da İslam Algısı* adıyla Türkçe'ye çevrilen bir eserinde –ki artık Norman Daniel'in *Islam and the West* adlı kitabına mukaddime olarak düşünülebilecek bir klâsik olmuştur- Richard W. Southern'a göre, Hıristiyanlar'daki İslâm'dan öğrenme yönündeki arzu ve isteklilik yanında, bunu itiraf etmekten korkma duygusu ve İbn-i Rüşd'ün îmansızlığı temsil etmesi düşüncesi, bu dönemin rûhunu tam olarak yansıtacak şekilde, 'İbn-i Rüşd'ün St. Thomas önünde dize gelmesi' şeklinde resim tablolarına da yansımaktaydı.⁴² Burada aktardığımız tablo, bunun en çarpıcı örneklerinden birisidir. Her ne kadar, 11. yy.'dan 13. y.y.'ın başlarına kadar Latin Hıristiyan dünyasında Endülüs kökenli Müslüman Arap bilim-kültür dünyasına duyulan saygı ve ilgi duyuluyorduysa da, Müslüman filozoflar, meselâ İbn-i Sînâ ve İbn Rüşd, İslâmî referanslarından soyutlanarak, klâsik Yunan geleneğini temsil eden bir felsefi şecerede Aristo ve Eflâtun'un talebeleri olarak resmediliyordu. Dante'nin *İlâhî Komedya*'sında Hz. Muhammed (şav) cehenneme (en alt tabaka -*Inferno*) yerleştirilirken, İbn-i Sînâ ve İbn-i Rüşd yine *Inferno*'da ancak daha üst bir tabakaya yerleştirilir. Burası bir tür 'araf'tır ki Dante'nin bu bölümünün adı *Limbo*'dur. Hıristiyan inancına göre buraya vaftiz olmadan ölen

⁴⁰ Frederick Hartt (1969) *History of Italian Renaissance Art: Painting, Sculpture, Architecture*, New York: Prentice-Hall and Abrams, s. 244-5, Tablo 31.

⁴¹ Alexander Altmann (1949) "Judaism and World Philosophy", Louis Finkelstein (1949 –ed.) *The Jews: Their History, Culture and Religion I-II*, Philadelphia: Jewish Publication Society of America, c. I: s. 645.

⁴² Richard W. Southern (2000-çev.) *Orta Çağ Avrupasında İslâm Algısı*, (İng. baskı 1962), İstanbul: Yöneliş, s. 77.

çocuklar ve iyi ‘amel’e sahip paganlar gider.⁴³ Yunan antikitesinin bilginleriyle sohbet ederken tasvîr edilir. Aristo’nun eserlerine yaptığı şerhleri Michael Scott tarafından 1228-1235 yılları arasında Latince’ye tercüme edilen İbn-i Rüşd’ün Hıristiyan dünyasındaki saygınlığı 14. y.y.’ın başlarında giderek tepki toplamaya başlamış, bu ‘büyük Aristo müfessiri’, artık Şeytan tarafından yönlendirilen bir ‘kâfir’ olarak anılmaya ve resmedilmeye de başlamıştır. Rönesans’a kadar Hıristiyan tablolarında Yunan filozoflarının kıyafeti içinde resmedilen İbn-i Rüşd ve İbn-i Sînâ Rönesans’tan itibaren artık Arap tarzı içinde resmediliyorlardı.⁴⁴ 15. y.y.’ın sonlarında Avrupa’da Hıristiyanlık’tan öte bir ‘Avrupa’ kimliği düşüncesinin ifade edilmeye başlandığı görülür. Avrupa’nın yine düşman ötekileri vardı. Osmanlı Türkleri bunların başındaydı. Pek çok sanat eserinde Avrupa, ‘tecavüze uğrayan bir kadın’ olarak resmediliyordu.⁴⁵

4) Bir başka tablo da 16 y.y. Alman Katolik ressam Hans Burgkmair’in koleksiyonundan bugüne gelmiş bir resimdir. Bu resimde, Kilise üst-merkezde Kutsal Ana olarak oturmakta, tahtının solunda Papa, sağında Roma İmparatoru bulunmakta, daha aşağıda ikisi sağda ikisi solda olmak üzere dört kadın da Kilise’nin hükümranlılığı altında saygıyla bekleyen oturur vaziyette duran düşman ‘öteki’leri temsil etmektedir. Bu dört kadın figüründen soldaki ikisinden birisi Yahudileri diğeri Serazenleri (müslümanları), sağdaki iki kadından birisi Greko-Romen paganları (Gentiles) diğeri Moğolları (Tatar)⁴⁶ temsil etmektedir. Bu tabloda ilginç olan şudur: Yahudi

⁴³ Bkz.: Dante Alighieri (trns.-1998) *The Divine Comedy*, tr. by C.H. Sission, Oxford: Oxford World Classics, *Inferno: Canto IV (Limbo)*, *Inferno: Canto XXVIII*.

Euclid, geometrician, and Ptolemy, Galen, Hippocrates, and Avicenna,, Averroes, who the great Comment made. Inferno: Canto IV (The First Circle-Limbo) How mutilated, see, is Mahomet; In front of me doth Ali weeping go, Cleft in the face from forelock unto chin; Inferno: Canto XVIII

⁴⁴ John McManners (ed.-1990) *The Oxford Illustrated History of Christianity*, Oxford: Oxford University Press, s. 190

⁴⁵ John Hale (1993) *The Civilization of Europe in the Renaissance*, London: HarperCollins, s. 8.

⁴⁶ 13. y.y. sonlarında ve 14. y.y. başlarında Avrupa Hıristiyan dünyasının dört düşmanı vardı: Yahudiler, Serazenler (Müslümanlar), Grek Paganlar ve Moğollar/Tatarlar. Döneme ait Hıristiyan dokümanlarında bu dört ‘oryantal’ düşmanın dillerini öğrenmenin gerekliliği hatırlatılmaktadır. Bu dokümanlardan önemli bir risâlede –Roman Lull (1305) *De Fine-* bu dilleri öğrenmenin önemi vurgulandıktan sonra, şöyle denilmektedir: “-

(sinagoga) ve Serazen –ki bu isimler figürlerin yanında yazılıdır- yan yana oturmakla kalmayıp ellerinde birbiri üzerinde çapraz duran birer bayrak bulunmakta ve Yahudi'nin bayrağında 'Mahomet' yazmakta, Serazen'in bayrağında ise bir Yahudi şapkası bulunmaktadır. Diğer taraftaki Pagan ve Moğol (bayrağında Chingista-Cengiz Han yazılıdır) ise birbirinden bağımsız oturmaktadırlar. Hıristiyan tarihçilerine göre, bu tablo da, Hıristiyanlar tarafından Yahudilerle Müslümanların Hıristiyanlara karşı işbirliği içinde ortak iki düşman olarak algılandığını yani anti-Semitizmin anti-İslamizm'e dayandığını gösteren bir örnektir.⁴⁷ (Tablo-4)

Daha sonra Oryantalizm'de kendisini gösterecek olan tavır burada da söz konusudur: 'Öteki'ni tanımlama üstünlüğü. Bu tür tablolar çoktur. Özel koleksiyonlarda değil Kilise ve manastırlarda bulunuyordu. Latin Katolik Hıristiyanlığının 'düşman öteki' olarak gördüğü 'İslam tablosu', ortaçağdaki ve Rönesans'ın ilk dönemindeki farklı türden şiirler ve batıl inançlarla yaygınlık kazanmıştı.⁴⁸ Said'e göre Oryantalist yaklaşım, bu tarihî çizgiyi müslümanlar ve araplarla ilgili modern Batı toplumundaki popüler imaj inşasına taşır. Yahudinin karikatürize edilişi müslüman ve arap olana dönüştürülmüştür.⁴⁹

15. y.y.'dan 18. yy'a kadar Katolik Roma Dünyası ve daha sonra Protestanlar, Yahudilerin Hıristiyanlara karşı Türklerle yani Müslümanlarla hep işbirliği yaptıklarına, Türkler için casusluk yaptıklarına inanıyorlardı. Bu çağlarda da Yahudilerin Müslümanlara,

Pek çok defa karşılaşmışızdır... Benim başıma da geldi. Müslümanlar Hıristiyan 'dâîler'e iyi Arapça bilmedikleri için gülüyorlar; mütercimler de Katolikliği bilmiyorlar. .. İsa, inkârcılara karşı vaaz ve silâhla savaşmamızı istemişti...." [Norman Housley (ed.-çev. - 1996) Documents on the Later Crusades 1274-1580, London: Macmillan, s. 36]; Reformasyon sürecinde bu 'öteki' algısı, kısmî fakat önemli bir değişikliğe uğradı. Bu kez, Osmanlıların Orta Avrupa'da ilerlediği, Batı Akdeniz'in kontrolü için Türklerle İspanyolların mücadele ettiği Reform yüzyılında, Protestan Hıristiyan çizgi, Deccal'i Müslüman Türklerle ve, ilginçtir, Papa ile özdeşleştiren bir algılama oluşmasına yol açtı. İsa'nın ve Kutsal Kilise'nin iki temel düşmanı, Deccal'in bedeni olan Türklerle, başı olan Papa idi. [Albert Hourani (2001-çev.) *Avrupa ve Orta Doğu*, İstanbul: Yöneliş, s. 26-27.]

⁴⁷ Cutler (1986) a.g.e., s. 114-5.

⁴⁸ Said (1995), s. 61.

⁴⁹ Said (1995), s. 286.

Trachtenberg'in ifadesiyle, 'beşinci kol' olduğuna inanılmaya devam edildi.⁵⁰ Tarih kaynaklarında, 16. y.y.'a gelindiğinde Batı Avrupa'da neredeyse hiç Yahudi kalmadığı nakledilir. İstanbul'da Yunan Ortodokslara yönelik bazı baskılarda Yahudilerin işbirliği yaptığı inancıyla 1821'de Odessa Yahudileri Hıristiyanlar tarafından katledilmişlerdi.⁵¹

Örnekler çoğaltılabilir. Ancak temel nokta şudur: 'Avrupa'da son 2000 yılda Yahudi mezaliminin temelinde Hıristiyan itikadının olduğu' yaklaşımı, Alan Cutler'a göre, tarihî gerçekleri eksik okumaktan kaynaklanmaktadır. İslam'ın 7. y.y.'da ortaya çıkışından itibaren, anti-Semitizm tarihinin oluşumunda yegâne değil ama en önemli faktör, Ortaçağ Avrupalı Hıristiyan anlayışında Ortadoğu kökenli Yahudi ile Ortadoğu kökenli Müslüman imajı arasında ayırım yapılmaması ve o nedenle bu iki aynı etnik-dîni kökenden gelen Sâmi topluluğun Avrupa Hıristiyanlığını yıkmak için işbirliği yaptığı inancıdır.⁵² Hatta anti-İslamizm anti-Semitizm'den daha şiddetli olmuştur. Ortaçağlardan 18. y.y. başlarına kadar gelen bu yaygın inancın izlerini görüldüğü gibi daha 10. ve 11. y.y.'larda bulmak mümkün olmaktadır.

SONUC:

Bu makâlede anlatılmak istenen şudur: Anti-Semitizmin sebeplerinin başında, Batı Hıristiyan geleneğindeki Anti-İslamizm gelmektedir. Bu da 19. y.y.'a ve 20. y.y.'a Oryantalizm olarak aktarılmıştır. Edward Said, *Orientalism* kitabında bu *Anti-İslamizmin* 19. y.y.'da ve günümüzde *Şarkiyatçılığa* dönüşerek devam ettiği gerçeğini bize hatırlatmaktadır. Yani, Said'in de ifadesiyle geriye doğru bakıldığında *Şarkiyatçılığı* anlamaya çalışan bir kimse kendisini *Yahudi-aleyhtarlığının/Anti-Semitizmin* ve daha da ötesinde *İslâm-aleyhtarlığının/Anti-İslamizmin* tarihini okurken bulur. İşte Said, *Orientalizm*'i yazarken bunu şöyle ifade eder:

"Ayrıca, neredeyse kaçınılmaz bir mantık gereği, Batı'nın Anti-Semitizm'inin garip, gizli bir ortağının tarihini yazarken buldum kendimi. Anti-Semitizm ve onun İslam'la ilgili branşı Oryantalizm,

⁵⁰ Trachtenberg (1961) a.g.e., s. 185.

⁵¹ Josef Meisl "Odessa", Universal Jewish Encyclopedia, 1942, c.18, s. 243.

⁵² Cutler (1986), a.g.e., s. 82.

tarihî, kültürel ve siyasi gerçeklikler açısından birbirlerine çok benzerler...”⁵³

Bir başka paralel bağlamda Said, çağdaş oryantalist söylemin günümüzde İslam'a ve Müslümanlara yoğunlaştığını, ancak kökeninin 19. y.y. Oryantalizmine dayandığını ve bu Oryantalizmin de Semitik karakteri, özelde Yahudiyi, Avrupa'nın Şark'a hâkimiyetinin bir sembolü olarak gördüğünü savunur. (Bunun için Renan örneğini özellikle vurgular.)⁵⁴ Said'in bu tesbitini anlayabilmek için Yahudi-Hıristiyan ilişkileri tarihi üzerinde burada sadece ana fikri birkaç örnekle sunulmuş olan detaylı bir mukayeseli sosyal tarih çalışması yapmak gerekir. Sonuçta, örneklerini verdiğimiz üzere anti-Semitizm ve anti-İslamizm ilişkisinin bu tür bir tahlili, nihayet Oryantalizmin bir İslamolojiye dönüşmesini nasıl etkilediğini daha iyi anlamamıza da yardımcı olur. Bu husus, Yahudi-Hıristiyan ilişkileri tarihine ışık tutması yönüyle önemlidir. Son dönem dinler tarihi araştırmacılarına göre, Avrupa ve Hıristiyanlık kendi kimliğini 'öteki' (the other) yani başkalarının kimliğine karşıtlık içinde tanımlamıştır. Burada da iki muhatabı vardı: Yahudiler ve Müslümanlar. Hıristiyanlık ve modern toplum araştırmalarıyla bilinen İngiliz Prof. Rosemary Ruether⁵⁵ ve Prof. Richard Roberts⁵⁶ a göre, Hıristiyanlığın birinci gruba yönelik tarihî tavrı hep iflah olmaz derecede 'anti-Semitik', ikinci gruba yönelik tavrı ise geçmişte ve günümüzde değişen renk ve şekillerde hep 'anti-İslamik' olmuştur. Oryantalizm bu tavrın akademyaya uzantısıdır. Said bunu *Orientalism* kitabındaki *Son Evre* başlığı altında özetlediği bugünkü Şarkiyatçılığın geldiği son aşamaya ilişkin değerlendirmesinde tekrar vurgular:

“(Batı’daki) Popüler Yahudi aleyhtarlığı ruhunun Yahudi hedefinden Arap hedefine yönelmesi yumuşak bir geçiş olmuştur, çünkü betimleme temelde aynıydı.”⁵⁷

⁵³ Edward Said (1978/1995) *Orientalism: Western Conceptions of the Orient*, s.27.

⁵⁴ Said (1995) a.g.e., s. 141.

⁵⁵ Ruether (1974) a.g.e., 11-13, 28-56, 185-195.

⁵⁶ Roberts (1998) “The Construals of ‘Europe’: Religion, Theology and the Problematics of Modernity”, Paul Heelas, David Martin and Paul Morris (1998) *Religion, Modernity and Postmodernity*, Oxford: Blackwell Publishers.202-203.

⁵⁷ Said (1995) a.g.e., s.286.

Said'e göre, İbrânî ve Arap imajının birbiriyle neredeyse aynîleştirilmesi suretiyle ortaçağ anti-Semitizmi anti-Arabizm ile içiçe bir anti-İslamizm olarak devam etmiştir. Ortaçağlarda Yahudi ile Müslümanı kendisine karşı müttefik düşmanlar olarak gören Hıristiyan Avrupa, modern çağlarda daha renkli bir yaklaşımla Yahudi ve Müslümanların problemlerini çözmeleri için 'Barış Gücü'nü kullanmaktadır. Ancak bu defa modern zamanların Hıristiyan Avrupa - Müslüman Doğu ilişkilerinde bir başka problem kendini göstermekte ve genelde gözlerden uzak tutulmaktadır: Bu problem, 'Hıristiyan Siyonizmi' dir.

Anti-Semitizmin Anti-İslamizm ile paralel gelişimi ve Oryantalizme dönüşümü, kendisini Avrupamerkezci (Eurocentric) tarih anlatımında da gösterir. Avrupamerkezcilik, dünya tarihinin, Avrupa tarihi etrafında mitolojik bir güçle yeniden kurgulanmasıdır. Batı'nın atası Yunan miti⁵⁸ bir 'Helleno-mani' ye dönüşerek Avrupamerkezciliğin temel taşı olarak sunulmaktadır. Avrupamerkezci (Euro-centric) tarih anlatımı, Avrupa'nın ve Hıristiyanlığın, kendi oluşumunda sınır-ötesi medeniyetlerin ve kolonizasyon-öncesi/sonrasında sömürgelerin katkısını reddetme, '*Avrupa Medeniyeti Mucizesi*' efsanesine sıkı sıkıya sarılarak 'kendi'ni ve 'karşısındaki'ni tekrar tekrar bir *karşıtlık* içine konumlandırma çabasının ikinci akademik yansımasıdır. Birincisi Oryantalizm'dir. Oryantalist geleneği iyi anlamının yolu bunun arkasındaki *tarihi anlatım* kurgusunu kavramaktan da geçer. Bu kurgu, Avrupamerkezci tarih anlatımıdır.

Bu bakış açısına göre, *Avrupa'nın dini sayılan Hıristiyanlık, bireyi ve onun doğaya egemen olma yeteneğinin gelişmesine diğer dinlerden daha fazla fırsat tanıdığı ölçüde kapitalizmin gelişmesine de zemin hazırlamıştır. Buna karşılık, Konfüçyüsçülük, Taoculuk, Hindücülük, Buddhacılık, ve özellikle de İslâmiyet, ilerlemeye kapalı, toplumsal değişmeye engel dinler olarak görülür.* Modern/post-modern küreselleşme ideolojisi, metafiziğin otoritesine son vermiş olma iddiası taşımakla beraber, dînî ihtiyacı ortadan kaldıramamıştır. Bu defa da dînî canlanışlar için yeni bir paradigma üretme çabasına yönelmiştir: *Fundamentalizm - Köktendincilik.*⁵⁹ Bu ise başka bir

⁵⁸ M. Bernal (1998-çev.), *Kara Atena: Eski Yunan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi?*, İstanbul: Kaynak, s. 74-92 Gerçekten de bu mit, Martin Bernal'in 'Antik Yunan'ın Tezgahlanması' adını verdiği ve ilginç bir tutarlılık içerisinde medeniyet tarihi bağlamında anlattığı bir kurgudur.

⁵⁹ 1988 yılında Amerikan Bilim ve Sanatlar Akademisi tarafından bir proje oluşturulmuş ve finanse edilmiştir. Fundamentalism Project, yani Köktencilik Projesi adı verilen bu çalışma, 20. y.y.'da farklı dinlerde ve

kültürlerde seküler moderniteye karşı oluşan dîni canlanış/tepki hareketlerini incelemek üzere yapılmış ve 5 dev cilt halinde yayınlanmıştır. Serfinin Köktenci Hareketler Üzerine Bir İnceleme (Martin E. Marty and R. Scott Appleby (eds.-1991) *Fundamentalisms Observed*, Chicago: University of Chicago Press) adlı birinci ciltinde, Hristiyanlık, Yahudilik, İslam, Hinduizm, Sihizm, Budizm ve Konfüçyanizm dinlerindeki muhtelif hareketler incelenmektedir. Köktenci Hareketler ve Toplum: Bilim, Aile ve Eğitim’de Yeniden Canlanış (Helen Hardacre, Everett Mendelsohn, and Majid Tehranian (eds.-1992) *Fundamentalisms and Society: Reclaiming the Sciences, the Family, and Education*, Chicago: Chicago University Press) adlı ikinci ciltte, İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik dinlerinde ‘köktenci’ (fundamentalist) hareketlerin dünya görüşlerinin, bilim, teknoloji, aile, kadın ve eğitim konularındaki yansımalarına örnekler verilmektedir. Üçüncü cilt, Köktenci Hareketler ve Devlet (H. Garvey, Timur Kuran, and David C. Rapoport (eds.-1993) *Fundamentalisms and the State: Remaking Politics, Economies, and Militance*, Chicago: Chicago University Press) adıyla çıkmıştır. Bu ciltte, Müslüman, Yahudi, Hristiyan, Hindû, Sih, ve Budist geleneklerdeki muhtelif hareketlerin, ilgili ülkelerdeki hukuk, ekonomi, ve sosyal çatışma konularına yaklaşımları tahlil edilmektedir. Köktenciliğin Oluşumu: Hareketlerin Dinamik Karakterleri (Nancy T. Ammerman, Robert Eric Frykenberg, Samuel C. Heilman, and James Piscatori (eds-1994) *Accounting for Fundamentalisms: The Dynamic Character of Movements*, Chicago: Chicago University Press) diye çevirebilecek dördüncü cilt, ‘köktenci’ hareketlerin yapısal özellikleri ile değişen dünyagörüşleri, ideolojileri ve programları arasındaki ilişkileri, sonuçta içinde yaşadıkları toplumlardaki değişimler hakkında evrimci ya da devrimci mi, aktivist ya da pasivist mi olarak ele aldıkları noktasından inceleme iddiasındadır. Son cilt, Köktenci Hareketler: Bir Karşılaştırma (Marty, Martin E. and R. Scott Appleby, (eds.-1995) *Fundamentalisms Comprehended*, Chicago: Chicago University Press.) önceki ciltlerde verildiği düşünülen bilgiler temelinde farklı dinlerdeki ve medeniyetlerdeki ‘dîni canlanış hareketleri’ üzerine küresel bir açıklayıcı model ortaya koymaya teşebbüs etmektedir. Bu teşebbüs, bizzat köktendincilik kavramının dîni hareketleri açıklamada ne kadar yetersiz ve subjektif olabileceğine de kısmen işaret etmektedir. Bu son nokta, Batı’daki, özellikle Amerika’daki bazı akademisyenlerce de dile getirilmektedir. Örneğin meşhur Amerikalı İslamolog Prof. John Esposito, seküler moderniteye epistemolojik ve sosyolojik eleştiri yöneltten dîni canlanma hareketlerinin, dünya medyası ve siyasal güç odaklarınca, devre dışı bırakılmaya çalışılarak seslerinin

kısıldığını vurgulamakta, özellikle ‘İslamcı köktendinci’ tanımlamasının Amerikan dış politikası ve İsrail lobilerinin planlı çalışması ile gündemde tutulduğuna çünkü İslam dünyasındaki dînî uyanışların Batı hegemonyasına ve medeniyetine bir meydan okuma olarak algılandıklarına işaret etmektedir. Bunları vurguladığı eserin adı da aynı noktaya gönderme yapmaktadır: İslâmî Tehdit: Efsane mi Gerçek mi? (J. Esposito (1995) The Islamic Threat: Myth or Reality?, New York: Oxford University Press.). Ahlâkî kaygısını devam ettiren pek çok müslüman aydın ve bilim adamı gibi, günümüzde modern teknoloji toplumundaki, ahlâkî, siyâsî ve sosyal krizlerin toplumsal yaşamda daha fazla manevî-dînî duyarlılığı ortaya çıkardığını vurgulayan akademisyenler ve aydınlar Batı’da da mevcuttur. İslam dünyasında dînî canlanış olgusunun farklı yansımalarını, ‘aşırı-dincilik’, ya da ‘köktendincilik’ gibi tanımlı belirli olmayan subjektif nitelemelerle ele almak sosyolojik açıdan isabetli olmayan bir yaklaşımdır. Ünlü sosyolog ve İlâhiyatçı Peter Berger’e göre, “__ (Fundamentalizmi) kimlerin daha iyi anlaması gerekiyordu? Bu soruya verilecek cevap basitti: Vakfın, fundamentalizmi daha iyi anlamaları gerektiğini düşündüğü kişiler, vakıf yetkililerinin her zaman görüşüp konuştuğu elit Amerikan üniversitelerinin profesörleriydi. İşte, “Tamam, buldum!” tecrübesini bu sebebi düşündüğüm an yaşamıştım. Vakfı bu projeye dünyayı tersinden görme motivasyonu yönlendirmiş olmalıydı. Buradaki zan, aşırı dînî hareketi ima eden bu sözde fundamentalizmin ender ve izahı zor bir hadise olduğu şeklindeydi. Ama aslında tarihe veya günümüze bakıldığında fundamentalizmin ender bir hadise olmadığı ortadaydı. Aksine ender olan şey bunun tersini düşünen insanlardı. Anlaması zor olan hadise İranlı mollaların durumu değil, Amerikan üniversite profesörlerinin durumu olmalıydı. (Dolayısıyla da bu profesörler üzerine, onları izah etmek için milyonlarca dolar harcamaya değer miydi?)... Bir grup sosyolog eski sekülerleşme tezini son bir çabayla kurtarma gayretindedirler. Bunlar modernizasyonun insanları sekülerleştirdiğini, buna istisna teşkil eden İslâmî ve Evanjelik hareketlerin de ancak dinin son kaleleri olduğunu ve bunların da çok fazla direnemeyeceklerini hâlâ iddia etmektedirler. Onlara göre sekülerite mutlaka kazanacak veya en azından İranlı mollalar, Pentakostal vaizler ve Tibetli lamalar zamanla Amerikan üniversitelerindeki meselâ edebiyat profesörleri gibi düşünüp, onlar gibi hareket edeceklerdir. Ama bana göre bu tez hiç de ikna edici görünmemektedir... son zamanlarda özellikle Fransa, İngiltere ve İskandinavya ülkelerinde yapılan bazı din sosyolojisi araştırmaları bu gelişmelere yüklediğimiz sekülerleşme nitelemesini sorgulamaktadır. Bu araştırmalar organize kiliselere karşı var olan yabancılığa rağmen,

makale konusudur. Ancak son olarak belirtilebilir ki, Ortaçağ Hıristiyan Avrupası'nın 'Deccal' kurgusuna dayalı 'öteki' algısı, günümüzde 'küreselleşmeye karşı fundamentalizm ve İslam terörü' kurgusuyla devam ettirilmektedir. Bu da Ortaçağ anti-İslamizminin bir modern versiyonudur.

Oryantalizm'de kendisini gösteren temel tavır, yani 'Öteki'ni tanımlama üstünlüğünü, yetkinliğini kendinde görme rûhu/zihniyeti, uzun bir tarihe sahip anti-İslamizme dayanır. Bu *anti-İslamizm de anti-Semitizme dayanır*. Macar Yahudisi İgnaz Goldziher'in Hadis'in gelişmesine ve önemine ilişkin, Alman Protestan Julius Welhausen'in Hz. Peygamber'in mesajının sosyal-siyasal tarihe yansımalarına dair iddialarının dayandığı *Oryantalist bakış açısı, anti-Semitik Hıristiyan Kitâb-ı Mukaddes Tenkitçiliğinin Yahudilerden Müslümanlara yönelmesinin bir neticesidir*.⁶⁰ Goldziher'in Yahudi kökenli olması bu

özellikle Hıristiyanlık içerisinde çok kuvvetli bir dinî canlanmanın olduğunu gösteren veriler ortaya koymaktadır. Bu veriler dikkatle incelendiği zaman Avrupa'da dini tanımlayan şeyin "sekülerleşme"den ziyade "kurumsallaşmış dinden kaçış" olduğu görülmektedir. Yani din için bir "yok olma" değil, bir "yer değiştirme" söz konusu olmuştur." [Peter L. Berger "Secularism in Retreat", The National Interest, n. 46, Winter 1996/97.s.1-2, 6]

⁶⁰ Ülkemizde son zamanlarda Kur'an'ın bütünüyle veya tek tek ayetleri itibariyle tarihsel olup olmadığı anlamında tarihsellik tartışmasının, büyük ölçüde, yalnızca Oryantalist literatürden değil, Batı Hıristiyan düşünce tarihindeki Kitâb-ı Mukaddes Yorum (Biblical Hermeneutics) geleneği ve Tarih Felsefesi alanındaki 'tarihselcilik' (historicism) tartışmalarından (tarihsellik ve tarihselcilik kelimelerinin aynı anlamda olmadığı hatırlanmak kaydıyla) etkilendiği ve hatta ahkâma dair ayetler çerçevesinde öne sürülen tarihsellik tezinin ve bu tezi tüm Kur'an'a genişleten yaklaşımların da fikrî temelleri itibariyle buralara yani tarihselciliğe kadar geri götürülebileceği söylenebilir. Söz konusu etkilenmeye maruz kalanlar, her düşünce yönteminin ve kullanılan dilin, kültürel-sosyal-tarihî ve epistemolojik bir çerçevenin ürünü olduğu (Graham Ward, *Theology and Contemporary Critical Theory*, London: Macmillan Press, 2000, s. 2) gerçeğini ve meselâ Reformasyon sonrası Batı düşünce geleneğindeki, özellikle 18. y.y.'da başlamış olup Protestan ilahiyatçı F.D.E. Schleiermacher (1768-1834)'den Wilhelm Dilthey (1833-1911)'e ve M. Heidegger (1889-1976)'den etkilenen (Walter H. Capps, *Religious Studies*, Minneapolis: Fortress Press, 1995, s. 223-6) H.G. Gadamer (1900-) ile P. Ricœur (1913-)'e kadar uzanan çizgide 'hermeneutics'in Batı dışındaki medeniyetlerin ilim geleneğine hemen aktarılabilecek genel-geçer bir 'yorum yöntemi ve yaklaşımı olmadığını'

yeterince dikkate almamaktadırlar. Tartışılma yeri bu makale olmamasına ve Dinler Tarihi'nin temel konusu olmamasına rağmen, bu konu hakkında burada not düşülme gereği duyulması, 'tarihselcilik' (historicism) tartışmasının Oryantalistler tarafından bilinçli bir şekilde canlı tutulması yanında, genelde din bilimleri ve özelde de Dinler Tarihi alanında Kitab-ı Mukaddes Yorum geleneğini ilgilendirmesidir. Batı'da, 'seküler aydınlanma' denemesinin ürünü olarak özellikle Heidegger sonrası felsefî hermeneutics Gadamer'in ve Ricœur'in eserleriyle Hıristiyan Kitab-ı Mukaddes hermeneutics'ini etkilemiştir; ve günümüzde Kitab-ı Mukaddes Metin Eleştirisi (Biblical Textual Criticism) çalışmaları, bu çerçevede 'Gerçek Hıristiyanlığı' yani 'Hıristiyan itikadının hakikatını ortaya çıkarma' iddiasındadır. Elleri orijinal bir 'metin' olmadığını kendi çalışmalarında itiraf noktasına artık gelmiş olan Batı (çoğunlukla Protestan gelenekteki) Hıristiyan ilahiyatçıları bu sıkıntıyı 'tarihselcilik' tartışmasıyla aşmaya çalışmaktadırlar. Gadamer'in ve Ricœur'in 'lingüistik-felsefî hermeneutics'inin, Kitab-ı Mukaddes hermeneutics'ine etkisi (Werner G. Jeanron, *Text and Interpretation as Categories of Theological Thinking* ?????) özetle 'metnin tamamıyla tarihsellik bağlamında ele alınması gerektiği' noktasında olmuştur. Kitab-ı Mukaddes hermeneutics'inin Hıristiyanlığın kendi tarihî gerçekliği açısından vardığı nokta artık Hz. İsa'nın bile tarihsel gerçekliğinin ('historical Jesus') tartışılır olduğu (E.P. Sanders, *The Historical Figure of Jesus*, London: Penguin, 1993) bir bakış açısını ortaya çıkarmıştır. İslam ilahiyatçılarının ellerinde 'orijinal' (sahih ve otantik) bir Metin ve her türlü 'iç tenkid' ve 'dış tenkid'e tabi tutulan bir Peygamberî Gelenek vardır. İslâmî ilimler alanında 'tarihselcilik' tezini dolaylı dolaysız esas alan ilahiyatçılar tarafından Kitâb-ı Mukaddes Hermeneutics ve Tarihselcilik Yaklaşımı arasındaki inkâr edilemez ilişkinin (Robert Morgan, 'Historicism', *A Dictionary of Biblical Interpretation*, ed. By R.J. Coggins & J.J. Houlden, London: SCM Press, 1990, s. 290-1.) daha ciddî ve ilmî bir düzeyde dikkate alınmasında yarar vardır. İlâhiyat çalışmalarının objektif ve analitik olması demek 'hakikat iddiasını' (truth-claim) görmezlikten gelmek anlamında olmamalıdır. Tarihselci yaklaşım, modernist düşüncenin 'hakikat'ı paranteze (truth in brackets) alması ve 'bağlam'a (contextualism) indirgemesidir. Bir hükmü veya olayı, metodolojik bir bağınazlıkla tarihsel bağlama indirgemek, yani tarihselci bağlamcılık (historicist contextualist) 'olayın anlamını' tarihte bir zaman noktasına sınırlandırmak ve ilgili olduğu diğer 'anamlar' bütünü, yani 'parça-bütün' ilişkisi (Gavin Flood, *Beyond Phenomenology*, London: Cassell, 1999, s.81) içerisinde görememek anlamına gelir. (H. White,

Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe, Johns Hopkins University Press, 1973, s. 18-20) Clifford Geertz buna ‘kaba tasvîr’ (thick description) demiştir. (C. Geertz, *The Interpretation of Cultures*, New York: Basic Books, 1973, s.14) Bir başka ifadeyle, tarihselcilik, çeşitli derecelerde ‘bağlamcılık’ (contextualism) yaparak, kolayı seçip soyutlama ve genelleme yapma yöntemidir. (Bu konularda bkz.: Dominick La Capra, *Rethinking Intellectual History: Texts, Contexts, Language*, Ithaca: Cornell University Press, s. 35-39; ayrıca, Dale H. Porter, *The Emergence of the Past: A Theory of Historical Explanation*, Chicago: University of Chicago Press, 1981, 86-97; David Boucher, *Texts in Context: Revisionist Methods for Studying the History of Ideas*, Dordrecht: Marinus Nijhoff, 1985) Bu ‘bağlamcı’(contextualist) tarihselci indirgemecilik, kültürel, tarihsel ve hatta bugüne sonuçlar çıkarmak bakımından ahlâkî rölâtivizm anlamına gelmez mi? (R.F. Berkhofer, *History as Text and Discourse*, Harvard University Press, 1997, s.36) Bir başka ifadeyle, tarihselci teoloji bir tür teolojik rölâtivizmdir. Mesajın ‘evrensellik’ boyutunda yorumlanabilmesinin önünü tıkar. Bunun alternatifi, bir dînin ‘hakikat iddiasını’ ve bunun dayandığı Kaynağı ‘tarihsel bağlam’a indirgemek (contextualism) ve mesajın sadece o dönemin ‘esbâb’ ve ‘vasat’ına mahsus olduğunu iddia etmek yerine, ‘dönemi’, ‘zamani’, ‘mekânı’ ve *makâsıd-vesâil* ilişkisini dikkate almak (contextualisation) ancak geleneğin bir tabîî süreç içerisinde oluşturduğu usûl ve yaklaşımları dışlamaksızın bugün için yeniden anlamlandırmaktır. Aradaki fark ehline yeterince bilinmektedir. Oryantalistler İslâmî kaynaklara bir ‘historicism’ ve ‘contextualism’ ile yaklaşmışlardır. Felsefî anlamıyla tarih, tarihsellik, tarihselcilik, tarih-üstülük, ve evrensellik gibi kavramların Kutsal Metin için kullanılması tamamen Batı kültür evrenine aittir. Batı toplumlarının kültürel yapısında Kitâb-ı Mukaddes’ten daha etkili olmuş başka bir doküman yoktur. 20. y.y. Batı toplumu üzerindeki bu etkiyi anlamak Kitâb-ı Mukaddes ilâhiyatçılarının tahlil etmeleri gereken bir konudur. Ancak Kitâb-ı Mukaddes’in ‘tarihselci’ bir yöntemle metin eleştirisine tâbîî tutulması, Kitâb-ı Mukaddes’in kültür ve toplum üzerinde devam edegelen şekillendirici etkisini anlamayı zorlaştırmaktadır. Çünkü ‘tarihselci’ yaklaşım, Batı seküler Aydınlanma geleneğinin etkisiyle, Kitâb-ı Mukaddes’i bir tarihî-antik eser (relic) konumuna indirerek çağdaş Batı toplumu için önemini yok saymasonucunu doğurmuştur.” (Wilhelm Wuellner –ed.-, *The Postmodern Bible*, New Haven: Yale University Press, 1995, s.2-3; Leon Vagany&Christian-Bernard Amphoux, *An Introduction to New Testament Criticism*, Cambridge: Cambridge University Press, s.161). Tarihselci Kitâb-ı Mukaddes bilginleri, artık

gerçeği değiştirmemektedir. Çünkü *İslâm Vahyi'nin Kaynaklarını eleştirmek hedefinde Judeo-Christian dünya görüşü aynı temelden hareket etmektedir. Hıristiyan dünyanın bu 'Biblical Criticism' heyecanı, Müslümanların Kur`ân-ı Kerim'e ve Hadis'e aynı 'metin tenkîdi/hermönetik' yaklaşımı uygulamasını istemiştir* ki bu konunun tahlîli, müstakilen İslâmî İlimlerin usûl/yorum tartışmalarını ilgilendirmektedir. Edward Said'in ifadesiyle Oryentalist aydın ve yazarların temel dogmalarından biri, "*Şark medeniyetinin klasik metinlerinden hareketle yapılan genelleme ve çıkarımların yaşayan gerçekliğe bakmaksızın tercih edilir olmasıdır.*"⁶¹ Said'in kendisine yapılan eleştirilere cevabında belirttiği⁶² gibi bu Oryantalist yaklaşım eleştirilirken, karşı hamle olarak Batı düşmanlığı ya da 'Oksidentalizm' üretmek durumuna da düşülmemelidir. Çünkü bu, Oryantalizm'in eleştirdiğimiz yöntem ve yaklaşımını devralmak anlamına gelecektir. Oryantalizm, evet, anlaşılmalıdır. Ancak eleştiriler ve yorumlar, son zamanların medeniyet tartışmaları bağlamında insanlığın İslam düşüncesiyle yeniden tanışmasına yardımcı olacak bir ilmî geleneğin oluşmasına da yardımcı olmalıdır.

Buraya kadar sonuç itibariyle, Dinler Tarihi bağlamında aşağıdaki şu temel fikirler ele alınmıştır:

1- Yahudiler ve Latin Katolik Hıristiyanları arasındaki ilişkilerde belirleyici olan anti-Semitizmin temelinde Batı Hıristiyan dünyasında 7. y.y.'dan itibaren gelişen anti-İslamizm rol oynamıştır.

2- Anti-Semitizmin anti-İslamizme dayanmasının temelinde, Latin Katolik dünyasının, Yahudileri ve Müslümanları, İsa'nın Krallığına karşı işbirliği yapan müttefik düşmanlar olarak görmüş olmaları yatmaktadır.

3- Yahudileri ve Müslümanları aynileştiren bu 'öteki' anlayışı, temelde anti-Semitik ve 'anti-İslamik'tir; bu yaklaşım, Protestan Reformasyonu'ndan sonra Yahudilere yönelik aşamalı

Kitab-ı Muokaddes'e 'de-mitolojik' okuma (yani, mitolojik bağlamını vurgulayarak anlamlandırma / demythologisation) yöntemini uygulamaktadırlar. Kitab-ı Mukaddes için kullanılmış olan bu kavram ve yaklaşımların İslâmî kökenler için uygulanması, tanım ile ilgili problemlerin epistemolojik bağlamda çözülmesini gerekli kılar. Dil-anlam ilişkisi bakımından Kur`ân'ın 'tarihe' bir 'tarihte' hitap ettiği doğrudur. Ancak dilin tarihî olması ilkenin evrenselliğine engel değildir. Eğer Vahiy Metni, tarihselci bir yaklaşımla okunursa, Kur`ân-ı Kerim olmaktan çıkarılmış ve "Son Ahid" olarak algılanmış olur.

⁶¹ Said (1995), a.g.e., s. 300-1.

⁶² Said (1995), a.g.e., s. 346.

özgürleştirme (Jewish emancipation) süreçlerini takiben, kolonyalizme ve misyonerliğe paralel olarak gelişen Oryantalist çalışmalarla bu kez İslam'a ve müslümanlara yoğunlaşmıştır.

4- Oryantalizm, Avrupa-merkezci (Eurocentric) tarih yazımına, anti-Semitizme ve bir o kadar da 'anti-İslamizm'e dayanır.

5- Oryantalistler, İslâmî kaynaklara, Oryantalist literatürde kendisini gösteren Hıristiyan Kitap-ı Mukaddes Yorum (Biblical Hermeneutics) geleneği ve Tarih Felsefesi alanındaki 'tarihselcilik' (historicism) yaklaşımını uygulamışlardır. Tarihsellik ve tarihselcilik kelimelerinin aynı anlamda olmadığı hatırlanmak kaydıyla, Oryantalist bakış açısı, anti-Semitik Hıristiyan Kitâb-ı Mukaddes Tenkitçiliğinin (Biblical Textual Criticism) Yahudilerden Müslümanlara yönelmesinin de bir neticesidir.

KAYNAKLAR:

Abrahams, Israel (1961) *Jewish Life in the Middle Ages*, Philadelphia: Jewish Publication Society of America.

Alighieri, Dante (trns.-1998) *The Divine Comedy*, tr. by C.H. Sission, Oxford: Oxford World Classics.

Altmann, Alexander (1949) “*Judaism and World Philosophy*”
Louis Finkelstein (1949 –ed.) *The Jews: Their History, Culture and Religion I-II*, Philadelphia: Jewish Publication Society of America..

Arnold, T.W. (1935) *The Preaching of Islam*, London: Luzac.

Ashtor, E. (1979) *Jews of Muslim Spain*, I-II, Philadelphia: Jewish Publication Society of America.

Baron, S. W. (1952-1983) *A Social and Religious History of the Jews*, 2nd ed, I-XVIII, Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1957, c.III.

Beit-Hallahmi, B. (1992) *Reflections on the History of Zionism and Israel*, London: Pluto Press.

Berger, P. (1997) ‘*Secularism in Retreat*’ , *The National Interest*, no. 46, 1996/1997.

Berkhofer, R.F. (1997) *History as Text and Discourse*, Harvard University Press.

Bernal, M. (1998-çev.) *Kara Atena: Eski Yunan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi?*, İstanbul: Kaynak.

Blindheim, Martin (1965) *The Stave Church Paintings: Mediaeval Art from Norway*, Collins and UNESCO.

Blumenkranz, Bernhard (1966) *Le Juif Medieval au Miroir de l’Art Chretien*, Paris: Etudes Augustiniennes.

“*The Roman Church and the Jews*”,
Cecil Roth (1966 – ed.) *The Dark Ages 711-1966*, World History of the Jewish People 11, New Jersey: Rutgers University Press, s. 98-99.

Boucher, David (1985) *Texts in Context: Revisionist Methods for Studying the History of Ideas*, Dordrecht: Marinus Nijhoff.

Boyarin, D. (1994) *A Radical Jew: Paul and Politics of Identity*, London: University of California Press.

Caourbage, Y. & P. Fargues (1998) *Christians and Jews Under Islam*, London: I.B. Tauris.

Capps, Walter H. (1995) *Religious Studies*, Minneapolis: Fortress Press.

Coggins, R.J. & J.J. Houlden, (eds.) *A Dictionary of Biblical Interpretation*, London: SCM Press.

Cohn, Norman C. (1962) *Pursuit of Millennium: Revolutionary Messianism in Medieval and Reformation Europe and Its Bearing on Modern Totalitarian Movements*, London: Mercury Books.

Cutler, A. & H. (1986) *The Jews as Ally of the Muslim-Medieval Roots of Anti-Semitism*, Notre Dame, Ind.

Cyril of Scythopolis (M. 525-58), *Life of Euthemius*, (Eduard Schwartz, ed., Kyrillos von Skythopolis, Texte und Untersuchungen 49.2), Leipzig, 1939.

Esposito, John (1995) *The Islamic Threat: Myth or Reality?*, New York: Oxford University Press.

Flannery, Edward H. (1985) *The Anguish of the Jews: Twenty-Three Centuries of Antisemitism*, N.J: Paulist Press.

Flood, Gavin (1999) *Beyond Phenomenology*, London: Cassell.

Fundamentalism Project, The

1) Martin E. Marty and R. Scott Appleby (eds.-1991) *Fundamentalisms Observed*, Chicago: University of Chicago Press.

2) Helen Hardacre, Everett Mendelsohn, and Majid Tehranian (eds.-1992) *Fundamentalisms and Society: Reclaiming the Sciences, the Family, and Education*, Chicago: Chicago University Press.

3) H. Garvey, Timur Kuran, and David C. Rapoport (eds.-1993) *Fundamentalisms and the State: Remaking Politics, Economies, and Militance*, Chicago: Chicago University Press.

4) Nancy T. Ammerman, Robert Eric Frykenberg, Samuel C. Heilman, and James Piscatori (eds.-1994) *Accounting for Fundamentalisms: The Dynamic Character of Movements*, Chicago: Chicago University Press.

5) Marty, Martin E. and R. Scott Appleby, (eds.-1995) *Fundamentalisms Comprehended*, Chicago: Chicago University Press.

Gampel, Benjamin R. "Jews, Christians and Muslims in Medieval Iberia: Convivencia through the Eyes of Sephardic Jews", V.B. Mann, T. F. Glick & J.D. Dodds (eds.- 1992) *Convivencia: Jews, Christians and Muslims in Medieval Spain*, New York: George Braziller, s. 11-28.

Geertz, Clifford (1973) *The Interpretation of Cultures*, New York: Basic Books.

Glick, Leonard B. (1999) *Abraham's Heirs: Jews and Christians in Medieval Europe*, New York: Syracuse University Press.

Greenstone, Julius H. (1943) *The Messiah Idea in Jewish History*, Philadelphia: Jewish Publication Society of America.

Gregg, Joan Ypoung (1997) *Devils, Women and Jews – Reflections of the Other in Medieval Sermon Stories*, New York: State University of New York Press.

Hale, John (1993) *The Civilization of Europe in the Renaissance*, London: HarperCollins.

Hartt, Frederick (1969) *History of Italian Renaissance Art: Painting, Sculpture, Architecture*, New York: Prentice-Hall and Abrams.

Hirschberg, H. Z. (1974) *A History of the Jews in North Africa*, Leiden: E.J.Brill.

Hodgson, M.G. S. (1974) *The Venture of Islam*, London: The University of Chicago Press.

Hourani, Albert (2001-çev.) *Avrupa ve Orta Doğu*, İstanbul: Yöneliş.

Housley, Norman (ed.-trns. - 1996) *Documents on the Later Crusades 1274-1580*, London: Macmillan.

Jeanrond, Werner G. (1988) *Text and Interpretation as Categories of Theological Thinking*, New York: Crossroad.

Josephus, Flavius (M.37-101) *Antiquities of the Jews* 1.12.2, Flavii Iosephi opera omnia, 1:40-41, S. A. Naver, ed. 6 vols., Leipzig, 1888-1896.

Kritzeck, James (1964) *Peter the Venerable*, Princeton: Princeton University Press.

La Capra, Dominick (1983) *Rethinking Intellectual History: Texts, Contexts, Language*, Ithaca: Cornell University Press.

Little, Lester A. (1978) *Religious Poverty and the Profit Economy in Medieval Europe*, Ithaca: Cornell University.

Mann, V.B. & T. F. Glick & J.D. Dodds (eds.- 1992) *Convivencia: Jews, Christians and Muslims in Medieval Spain*, New York: George Braziller.

Marks, Geoffrey (1971) *The Medieval Plague: The Black Death of the Middle Ages*, New York: Doubleday.

McManners, John (ed.-1990) *The Oxford Illustrated History of Christianity*, Oxford: Oxford University Press.

Meisl, Josef (1942) "Odessa", *Universal Jewish Encyclopedia*, 1942, c.18.

Morgan, Robert (1990) 'Historicism', R.J. Coggins & J.J. Houlden, (eds.) *A Dictionary of Biblical Interpretation*, London: SCM Press.

Newby, G.D. (1988) *A History of the Jews of Arabia*, Columbia: University of South Carolina Press.

Parkes, James (1938) *The Jew in the Medieval Community: A Study of His Political and Economic Situation*, London: Soncino Press.

Porter, Dale H. (1981) *The Emergence of the Past: A Theory of Historical Explanation*, Chicago: University of Chicago Press.

Prior, Michael (1997) *The Bible and Colonialism – A Moral Critique*, Sheffield Academic Press.

Roberts, R. (1998) "The Construals of 'Europe': Religion, Theology and the Problematics of Modernity", Paul Heelas, David Martin and Paul Morris (1998) *Religion, Modernity and Postmodernity*, Oxford: Blackwell Publishers.

Roth, Cecil (1966 – ed.) *The Dark Ages 711-1966*, World History of the Jewish People 11, New Jersey: Rutgers University Press.

Ruether, R. (1974) *Faith and Fratricide: The Theological Roots of Anti-Semitism*, New York: The Seabury Press.

Said, Edward (1978/1995) *Orientalism: Western Conceptions of the Orient*, Harmondsworth: Penguin

Sanders, E.P. (1993) *The Historical Figure of Jesus*, London: Penguin.

Sharf, Andrew, "Jews in Byzantium", s. 54, 394, Cecil Roth (1966 – ed.) *The Dark Ages 711-1966*, World History of the Jewish People 11, New Jersey: Rutgers University Press.

_____ (1971) *Byzantine Jewry from Justinian to the Fourth Crusade*, New York: Schocken.

Shokeid, M. (1987) '*Jewish Existence in A Berber Environment*' in *Sholomo Deshen & W. P. Zenner* (1987) *Jewish Societies in the Middle East*, New York: University Press of America.

Smith, William (1977) "*Herod*", Bible Dictionary, New York: Jove Books.

Southern, Richard W. (2000-çev.) *Orta Çağ Avrupasında İslâm Algısı*, (İng. baskı 1962), İstanbul: Yöneliş.

Starr, Joshua (1970) *Jews in the Byzantine Empire 641-1204*, New York: Burt Franklin.

Synan, Edward A. (1965) *The Popes and the Jews in the Middle Ages*, New York: Macmillan.

Togan, Z. V. (1970) '*Delhi Müsteşrikler Kongresi*', İ.Ü.E.F. İsl.Ttk.Enst.Dergisi, c. IV., cüz 1-2.

Tolan, J.V. (ed.-1996) *Medieval Christian Perceptions of Islam*, New York: Garland Publishing, Inc.

Trachtenberg, Joshua (1961) *The Devil and the Jews: The Medieval Conception of the Jew and Its Relation to Modern Antisemitism*, Philadelphia: World Jewish Publication Society of America.

Tritton, A. S. (1970) *The Caliphs and the Their Non-Muslim Subjects*, London: Oxford University Press.

Tuchman, Barbara (1978) *A Distant Mirror: The Calamitous Fourteenth Century*, New York: Knopf.

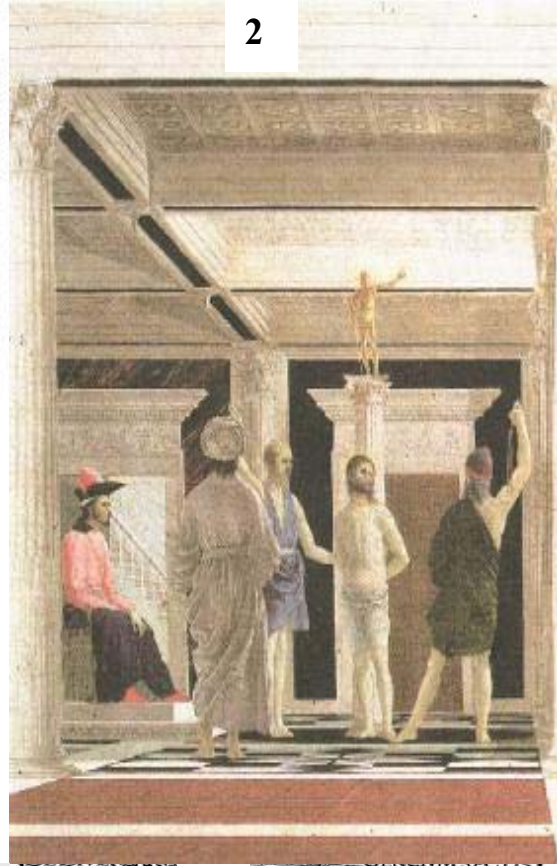
Vagany, Leon & Christian-Bernard Amphoux (1987) *An Introduction to New Testament Criticism*, Cambridge: Cambridge University Press.

Ward, Graham (2000) *Theology and Contemporary Critical Theory*, London: Macmillan Press.

Wasserstrom, Steven M. (1995) *Between Muslim and Jew: The Problem of Symbiosis under Early Islam*, Princeton: Princeton University Press.

White, H. (1973) *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Johns Hopkins University Press.

Wuellner, Wilhelm (ed.-1995) *The Postmodern Bible*, New Haven: Yale University Press.

İtibaren Hıristiyan sanatında ve ikonografisinde Yahudiler ve Müslümanların, İsa karşısında müttefik düşmanlar olarak resmedilmiş çekmektedir. Tablolarda Yahudi'yi Müslüman gibi göstermede kullanılan en belirgin unsur ise 'sarı' olmuştur.